

УДК-316.776:17.022.1(477)

О. А. ХОМЕРІКІ, М. В. КЛЬОВ

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ, ПРАКТИК ТА ДИСКУРСІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз впливу глобалізації на освітню систему крізь призму соціологічного аналізу і, разом з тим, визначено основні причини та складові глобалізації освіти в контексті освітніх практик і дискурсів.

Звертаючись до аналізу американських соціологів, зазначено, що міжнародний простір вищої освіти нерівномірний, ієрархічний і постійно конкуруючий. Зауважимо, що глобалізація, міжнародна конкуренція та стратифікація вищої освіти наразі стали більш актуальними, що в свою чергу призводить до конкуренції за соціальний та академічний престиж. В контексті цього збільшено інституційних транскордонних заходів та академічну мобільність. Глобальні комунікації та мобільність створили умови для виникнення глобального ринку вищої освіти. Доведено, що в глобалізаційному процесі вища освіта приведена у відповідність з вимогами і практикою різних ринків як на національному, так і міжнародному рівнях.

***Ключові слова:** система освіти, глобалізація, дискурс, глобальний потік, модель, ідея, практика.*

Зростання по всьому світу навчальних закладів, мереж і дискурсів призвело до зростання національних освітніх програм, зокрема, концепції освіти як економічної інвестиції. Варто відзначити те, що у соціологічній науці характеристики вищої освіти в останні роки розглядаються відносно до різноманітних сфер життєдіяльності. Це пов'язано не тільки з освоєнням західних концепцій соціальних інститутів, а й з необхідністю наукового осмислення, сформованого в умовах ринкової економіки й демократичної організації влади інститутів: правової держави, громадянського суспільства, освіти, науки тощо. Існуюча кількість визначень поняття “глобалізація” розглядає останню як процес росту взаємозалежності та конвергенції національних економік, лібералізації торгівлі й ринку, де панують конкуренція, боротьба, транснаціональна освіта й комерційна передача знань. При цьому відбувається розмивання і зникнення національних кордонів і моделей освіти. Хоча, не зважаючи на те, що більшість дослідників пов'язують глобалізацію з посиленням впливу Світового банку і з американізацією вищої школи, глобалізація вищої освіти не є лінійним і однако-вим процесом загальної уніфікації освітніх систем. Тож необхідно здійснити структуруацію понять глобалізації, звернутися до аналізу ієрархії вищої освіти, в якій остання на глобальному рівні являє собою вираження владних відносин і разом з тим здійснити соціологічний аналіз причин та складових глобалізації освітньої системи.

У 1985 р. економіст Т. Левіт ввів термін “глобалізація” для опису змін у глобальній економіці, проте згодом він був швидко застосований до політичних та культурних змін, які впливають на весь світ. Одне з цих загальних глобальних явищ – освіта та плата за навчання. Наприклад, на думку І. Налетової, в концепціях соціально-гуманітарного знання кінця ХХ ст., термін “глобалізація” став ключовим, даючи основу для розуміння нових соціально-культурних явищ, тоді як американські соціологи М. Кастельс та П. Еванс визнають, що глобалізація суттєво змінила характер сучасної національної держави як основного організаторів накопичення капіталу і як носія і творця національних ідентичностей. Поступовий відхід національної держави від вищої освіти проявився, зокрема, у скороченні державних ресурсів, посиленні конкуренції [2; 3]. Ш. Слотер та Л. Леслі визнають, що традиційна автономія навчальних закладів та їх фахівців з національних держав і ринків останнім часом помітно знижується [5]. На думку американського філософа В. Воліна глобалізація є продуктом і, в свою чергу, ознакою, що сприяє зростанню економізації суспільства і значенню всього, що називається “громадськістю” [8], натомість П. Еванс сприймає глобалізацію як зміни в характері та спроможності національних держав; американський соціолог С. Маргенсон вбачає в останній постійне розширення ринків, зокрема, у сфері освіти та виробництва знань; все це сприяє “зниженню довіри” суспільства до університетів, інститутів, які сильно залежать від державних ресурсів.

Мета статті – здійснити теоретико-методологічний аналіз впливу глобалізації на освітню систему крізь призму соціологічного аналізу та визначити основні причини та складові глобалізації освіти.

Перше видання журналу “Globalisation, Societies and Education” вказує на зростаюче значення глобалізації та освіти як галузі дослідження держав та зазначає три основні причини глобалізації освіти. А саме: наступ інформаційного суспільства, науково-технічну революцію та глобалізацію економіки.

Аналізуючи роботи американських соціологів М. Кастельса та П. Еванса, визнаємо, що до основних складових глобалізації освіти входять:

1. Прийняття народами аналогічних освітніх практик, у тому числі навчальних програм, шкільних організацій та педагогіки вищої школи.
2. Глобальні дискурси, які, впливають на місцевих і національних освітніх політиків, шкільних адміністраторів, факультети вузів і науково-педагогічні кадри.
3. Міжнародні урядові та неурядові організації, які здійснюють вплив на національні й місцеві освітні практики.
4. Глобальні мережі й потік ідей і практик.
5. Багатонаціональні корпорації, що надають ринку освітніх продуктів тести, навчальні програми та шкільні матеріали.
6. Глобальний маркетинг вищої освіти та освітніх послуг.
7. Глобальні інформаційні технології, електронне навчання та масові комунікації.

8. Переселення народів та явища мультикультуралізму.

9. Надзвичайний вплив англійської мови на освіту та навчальні програми [2, р. 212–238].

У контексті глобалізації освіти перейдемо до розгляду глобальних освітніх потоків.

Глобальні потоки в освітній сфері відносяться до всесвітнього руху людей, ідей, політики, утворення компаній та включають глобальні мережі зв'язку між людьми, міжнародні урядові та неурядові організації, професійні суспільства і корпорації. Американський соціолог А. Аппадурі створює образ глобальних потоків ідей, практик, інститутів і людей, що взаємодіють з місцевим населенням, називаючи їх “етнокоріння”.

Особливе значення для освіти має поширення ідей і практик відносно уряду та інших інституційних політик, які А. Аппадурі називає “ideoscapes” (потоки ідей). Цей глобальний потік ідей взаємодіє з національними та місцевими уявленнями відносно влади та інституційних практик. Утім, така взаємодія призводить до зміни ідеї в світовий потік і ідей на місцевому рівні.

Згідно з А. Аппадурі, освітня надбудова в глобалізованому суспільстві складається з глобальних потоків ідей, інститутів і осіб, перебуваючи у взаємодії з місцевими організаціями. Досягненням також є глобальний потік, який він називає “technoscapes” (потік технологій). Це нова транспортна технологія, яка робить можливим більш швидкий рух мігрантів, робітників і туристів. Комунікаційні та інформаційні технології дають змогу здійснювати обмін глобальними освітніми ідеями та створити світову бібліотеку інформації.

Американський соціолог Дж. Спрінг зауважує, що глобальні мережі зараз керують національною політикою вищої школи, зазначаючи, що політичні мережі дійсно уявляють собою нову форму правління, хоча й не в одній і послідовній формі, але вводять у політичний процес нові джерела влади й дійсно “ринкову владу”. Врешті-решт, глобальний зв'язок людей та організацій призводить до глобальних рішень, які можуть здійснювати владу над місцевими школами [6, р. 129–147].

Проте є думка, що освітні практики є продуктом впливів глобальних понять, таких як ideoscapes, technoscapes і ethnocapes і глобальних мереж, що зв'язують освіту, політиків і міжурядові та неурядові установи.

Отже, вищезазначені вчені визначають глобалізацію освітніх інститутів і практик як надбудову, що складається з глобальних потоків та мереж і їх вплив здійснюється шляхом інтерпретації, адаптації місцевих педагогів.

Тож до ключових моментів глобальних потоків і мереж в освіті відносяться:

1. Глобальний потік ідей або ideoscapes, що сприяє глобальній подібності національної освітньої політики.

2. Мережа політиків, що працюють у неурядових організаціях та Світовому банку, беруть участь у глобальних освітніх дискурсах і здійснюють внесок у глобальну освітню практику.

3. Мережі освітніх політиків і вчених, які через електронну пошту та інші форми Інтернет спілкування створюють наукові публікації та міжнародні зустрічі, сприяючи глобальному потоку ідей у галузі освіти й дискурсів.

4. Глобальний потік капіталу й торгівлі або *financescapes*, що включає транснаціональні корпорації, маркетингові освітні продукти й послуги.

5. До глобальних мереж входять освітні політики й учені, співробітники неурядових організацій і багатонаціональних корпорацій, які сприяють потоку освітніх дискурсів і практик.

6. Глобальні мережі, що зв'язують глобальні освітні мережі з місцевою освітньою політикою, адміністраторів і викладачів, які сприяють потоку освітніх дискурсів і практик.

7. Глобальна міграція або *ethnoscapes* сприяє формуванню глобальної громади, яка виходить за межі кордонів національної держави [6, р. 96–112].

На думку американських соціологів Бейкера і Летендре світова освітня культура розвиватиметься доти, доки це не призведе до однорідності глобальних шкільних систем. Вони доводять, що наразі масове навчання постає переважаючою моделлю освіти у сучасному світі. Вона пронизує кожну частину життя людей в сучасному суспільстві і створює культурне утворення, яке не має аналогів у людському житті.

У відповідь на критику розвитку єдиної глобальної моделі освіти Ф. Рамірець пояснює витоки концепції світової освітньої культури. Працюючи з іншими соціологами Стенфордського університету в 1970-х і 1980-х рр. над еволюцією теорії світової культури, Ф. Рамірець визначив, що культура була сформульована й передається через національні держави, організації та експертів, які втілюють власні ідеї в суспільстві споживання. Учений стверджує, що світова освітня культура освіти розроблена як частина глобальних ідентичностей і цілей. Школа забезпечує вхід у глобальну економіку. За словами Ф. Рамірець, шкільна освіта постає як сприятлива технологія для самоствердження і досягнення мети; її стрімка погоня за індивідами та державою має сенс тільки у світі, де освіта має значні привілеї.

Американський соціолог Ф. Рамірець знаходить витоки світових культурних теоретиків у працях Д. Болі, І. Валлерстайна, Ф. Лечнер, Д. Томаса. Ці теоретики зазначають, що світова культура почалася з розповсюдження західних християнських ідей наприкінці XIX ст. і загострилася під час Другої світової війни. А сама культура освіти знаходиться у більш загальній світовій культурі [6].

Отже, на думку теоретиків світової освітньої культури, подібність між системами шкільного навчання (початкової, середньої і вищої освіти) та аналогічні навчальні програми є результатом такого:

– всесвітнього поширення західних концепцій влади та нації, у яких суттєвим компонентом постає масова освіта;

- національних еліт та інших світових моделей навчання, що розробляють план шкільних систем;
- поширенням суспільства споживання, де для працевлаштування необхідні конкретні навички;
- існуванням глобально значущих педагогічних досліджень, котрі зазначають кращі освітні практики.

Натомість, представники світ-системного підходу зауважують, що ідеї та політика глобального потоку нав'язуються націям з економічною могутністю транснаціональних корпорацій та інститутів, таких як Світовий банк. Теоретики світ-системного підходу поділяють світ на три нерівні економічні групи. До першої економічної групи входять такі багаті країни, як Сполучені Штати Америки, Європейський союз і Японія. Друга економічна група становить такі економічні держави як Китай, Росія, Індія і Бразилія. Третя економічна група містить у собі найбільш бідні країни світу [1].

На думку теоретиків світової світ-системи найбагатші країни узаконюють свою владу, нав'язуючи свої освітні цінності іншим народам. Ці освітні цінності включають у себе навчання для економічного зростання і розвитку працівників для вільної ринкової економіки. Форми знання, підтримані багатими країнами, накладаються і узаконюються такими глобальними організаціями, такими як корпорації, науково-дослідні організації, вищі навчальні заклади, професійні організації тощо.

Зокрема, з цієї точки зору освітня глобалізація є частиною зусиль, щоб нав'язати конкретний економічний і політичний порядок заможних і багатих країн за рахунок бідних.

Риси сучасної системи освіти, а також процеси реформування дають змогу стверджувати, що в майбутньому вища освіта може бути охарактеризована такими ознаками, як:

- безперервність процесу освіти, що забезпечує спадкоємність його рівнів, розвиток систем навчання впродовж життя, які забезпечують взаємозв'язок між загальним навчанням, навчанням за місцем роботи та потребами ринку праці й допомагають кожному максимально використовувати свій особистий потенціал у суспільстві, заснований на придбаних компетенціях;
- доступність освіти всіх рівнів для населення з урахуванням інтелектуального розвитку, психофізіологічних та індивідуальних особливостей кожної особи;
- різноманітність освітніх організацій за формами власності, форм навчання й виховання, напрямів освіти;
- практична спрямованість освіти: світський, гуманістичний і розвиваючий характер освіти, пріоритет громадянських цінностей, життя і здоров'я людини та вільного розвитку особистості [4].

Висновки. Беззаперечно, глобалізаційні процеси відіграють значний вплив на освітню систему. Розкриваючи сучасну характеристику вищої освіти, глобалізація проявляється в загальнодоступності вищої освіти;

створенні системи безперервної освіти, багатоваріантної за змістом, методами, формами термінами та траєкторіями, диверсифікації особистісно-орієнтованої системи різнорівневих навчальних закладів, інтернаціоналізації, академічній мобільності учнів і викладачів, а разом з тим міжнародному визнанні документів про освіту, вчених ступенів і звань, перетворенні освіти на ключовий компонент комплексу заходів з підтримки розвитку науково-технічного прогресу, економічного зростання та забезпечення зайнятості населення, трансформації її змісту, методів, цінностей та цілей.

Список використаної літератури

1. Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы : доклад Всемирного банка. – Москва : Образование, 2003. – 54 с.
2. Castells M. The rise of the network society / M. Castells. – Cambridge, Mass : Blackwell Publishers, 1996. – P. 456.
3. Evans P.B. Bringing the state back in / P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – P. 196.
4. Ritzer G. McUniversity in the Post modern Consumer Society in Quality in Higher Education / G. Ritzer. – Vol. 2. – № 3. – P. 185–199.
5. Slaughter S. Academic capitalism: politics, policies, and the entrepreneurial university / S. Slaughter, L. Leslie – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1997. – P. 349.
6. Spring J. Globalisation of Education / J. Spring. – New York : Routledge, 2014. – P. 370.
7. Wittrock B. The Modern University: the three transformations – The European and American university since 1800 historical and sociological essays / B. Wittrock. – Cambridge : New York, 1993. – P. 398.
8. Wolin S. The New Public Philosophy. Democracy: a journal of political renewal and radical change / S. Wolin. – Cambridge : New York, 1981. – P. 239.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2014.

Хомерики О. А., Клёв М. В. Глобализация образовательной системы, практик и дискурса сквозь призму социологической точки зрения

В статье осуществляется теоретико-методологический анализ влияния глобализации на образовательную систему через призму социологического анализа и, вместе с тем, определяются основные причины и составляющие глобализации образования.

Обращаясь к анализу американских социологов, в статье отмечается, что международное поле высшего образования неравномерное, иерархическое и постоянно конкурирующее. Внимание обращается на то, что глобализация, международная конкуренция и стратификация высшего образования сейчас стали более актуальными, что в свою очередь приводит к конкуренции за социальный и академический престиж. В контексте этого увеличились институциональные трансграничные мероприятия и академическая мобильность. Глобальные коммуникации и мобильность создали условия для возникновения глобального рынка высшего образования. Утверждается, что в глобализационном процессе высшее образование была приведена в соответствие с требованиями и практикой разных рынков как на национальном, так и международном уровнях.

***Ключевые слова:** система образования, глобализация, дискурс, глобальный поток, модель, идея, практика.*

Homeriki O., Kl'ov M. Globalization Educational System, Practices and Discourse through the Prism of a Sociological Perspective

In the article the authors provide a theoretical and methodological analysis of the impact of globalization on the educational system through sociological analysis and at the

same time determines the causes and components of globalization of education. Turning to the analysis of American sociologists, the article states that the international field of higher education is uneven, hierarchical and constantly competing. Universities are located in this area based on their historical circumstances, university traditions and local settings, including ownership of financial and cultural achievements. Also authors' attention is drawn to the fact that globalization, international competition and stratification of higher education has currently become more relevant, leading to competition for social and academic prestige. In this context the institutional cross-border activities and academic mobility have increased. Global communications and mobility have created conditions for the emergence of the global market for higher education. In the process of globalization of higher education has been brought into compliance with the requirements and practices of different markets, both at national and international levels. In this context, research universities were intentionally or not, integrated into the global market with an installed system in the center of the international rankings.

Globalization plays a significant impact on the education system. Expanding the current characteristics of higher education globalization appears in accessibility of higher education; creating a system of lifelong learning, multivariate content, methods, forms and terms trajectories, diversification personality – oriented system of multi-level education, internationalization, academic mobility of students and teachers, and with it the international recognition of documents on education, academic degrees and titles, the transformation of education a key component of the package of measures to support the development of scientific – technological progress, economic growth and employment, transforming its content, methods, values and goals.

Key words: *education, globalization discourse, the global flow, model, idea, practice.*